

Schapen en weidevogels- Verkennend onderzoek naar beweiding van weidevogelgebieden door schapen

A&W-rapport 20-269

in opdracht van

Schapen en weidevogels-

Verkennend onderzoek naar beweiding van weidevogelgebieden door schapen

A&W-rapport 20-269

A.H.J. Loonstra
E. B. Oosterveld

Foto Voorplaat

Beeld van een weidevogelperceel dat wordt nabeweid door schapen, 13-10- 2020 (foto: A&W)

A.H.J. Loonstra & E.B. Oosterveld 2021.

Schapen en weidevogels - Verkennend onderzoek naar de beweiding van weidevogelgebieden door schapen.
A&W-rapport 20-269. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden

Opdrachtgever**Provincie Noord-Holland**

Houtplein 33
2012 DE Haarlem
0800 0200 600

Uitvoerder**Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek bv**

Suderwei 2
9269 TZ Feanwâlden
Telefoon 0511 47 47 64
info@altwym.nl
www.altwym.nl

© Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek bv. Overname van gegevens uit dit rapport is toegestaan met bronvermelding.

Projectnummer

20-269

Projectleider

E.B. Oosterveld

Status

Eindrapport

Autorisatie

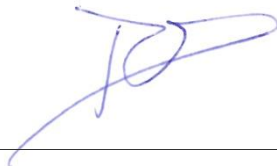
Goedgekeurd

Paraaf

R. de Jong

Datum

4 maart 2021

KwaliteitscontroleE.B. Oosterveld

Inhoud

1	Inleiding	1
1.1	Aanleiding en kader	1
1.2	Doel en opzet van deze rapportage	1
2	Literatuuronderzoek	2
2.1	Opzet literatuuronderzoek	2
2.2	Het effect van schapenbeweiding op de vestiging van weidevogels	2
2.3	Het effect van schapenbeweiding op de overleving van weidevogelnesten	3
2.4	Het effect van schapenbeweiding op de voedselbeschikbaarheid voor weidevogelkuikens	4
2.5	Het effect van schapenbeweiding op de overleving van weidevogelkuikens	4
3	Ervaringen van beheerders	5
3.1	Opzet interviews beheerders	5
3.2	Resultaten interviews beheerders	5
4	Ervaringen van schapenhouders	7
4.1	Opzet interviews schapenhouders	7
4.2	Resultaten interviews schapenhouders	7
5	Randvoorwaarden schapenbeweiding in weidevogelgebieden	9
5.1	Geen beweiding van percelen met nesten	9
5.2	Op kleine schaal beweiden voor Kievit- en scholeksterkuikens	9
5.3	Na-/voorweiden voor een korte vegetatie (met twee kanttekeningen)	9
6	Literatuur	11
	<i>Bijlage 1 Beweidingsadvies Wormer & Jisperveld</i>	12

Dankwoord:

Onze dank gaat uit naar Simon de Winter, Germ van der Burg, Bennie Henstra, Sytse Terpstra, Onno Steendam, Ab van Dorp, Willem Overweg, Theo de Wit, Henkie Talma, Raymond Zyp, Henk Oud en Jan Schipper voor hun medewerking aan dit onderzoek.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en kader

In het kader van het weidevogelbeheer binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN) in Noord-Holland zijn er vragen over de wenselijkheid van schapenbeweiding in weidevogelgebieden. Momenteel is beweiding door schapen in weidevogelgebieden vaak niet toegestaan vanwege vermeende nadelige effecten op de weidevogels. In de zoektocht naar een geschikte bedrijfsvoering voor weidevogelbeheer dient zich echter de vraag aan of schapenbeweiding daar toch in zou passen.

Om meer duidelijkheid te verschaffen over de eventuele negatieve, dan wel positieve gevolgen van schapenbeweiding op weidevogels, is op basis van de huidige wetenschappelijke kennis en de praktijkervaring van beheerders in dit rapport een samenvatting gemaakt van deze potentiële gevolgen. Ook is middels een aantal interviews met schapenhouders nagegaan in hoeverre schapenbeweiding op weidevogelpercelen haalbaar is en wat de bedrijfsmatige ervaringen zijn. Ten slotte is op basis van deze samenvatting een advies opgesteld over de randvoorwaarden van schapenbeweiding in weidevogelgebieden.

1.2 Doel en opzet van deze rapportage

Het doel van deze rapportage is om de voor- en nadelen van schapenbeweiding op weidevogels in weidevogelgebieden samen te vatten op basis van gepubliceerd wetenschappelijk onderzoek en op basis van praktijkervaringen van beheerders. Op basis van deze kennis is een advies opgesteld over de randvoorwaarden van schapenbeweiding in weidevogelpercelen. Dit advies zal vervolgens gebruikt worden bij de beheerplanning van een nader te bepalen pilotgebied in Noord-Holland. Dit onderdeel maakt geen deel uit van deze rapportage.

In hoofdstuk 2 worden de resultaten van het literatuuronderzoek beschreven. Hoofdstuk 3 gaat in op de ervaringen van beheerders van weidevogelgebieden. Hoofdstuk 4 betreft een samenvatting van de ervaringen van schapenhouders. In hoofdstuk 5 formuleren wij op basis van de drie voorgaande hoofdstukken onze conclusie(s) en zullen de randvoorwaarden van schapenbeweiding in weidevogelgebieden besproken worden.

2 Literatuuronderzoek

2.1 Opzet literatuuronderzoek

Het doel van deze literatuurstudie is om de bekende wetenschappelijk onderzochte effecten van schapenbeweiding op weidevogels samen te vatten. Voor deze literatuurstudie zijn de volgende bronnen gebruikt: Web of Science, Google Scholar en de bibliotheek van Altenburg & Wymenga. Omdat het effect van schapenbeweiding op weidevogels zowel via indirecte als directe weg plaats kan vinden, en het belangrijk is hier onderscheid tussen te maken, zijn er voor deze literatuurstudie een aantal subvragen opgesteld. De huidige kennis van de wetenschap rondom de volgende vier subvragen zal achtereenvolgens behandeld worden in dit hoofdstuk:

- Het effect van schapenbeweiding op de vestiging van weidevogels
(Zoektermen: "sheep & grazing & settlement & meadowbirds & density & breeding & shorebirds")
- Het effect van schapenbeweiding op de overleving van weidevogelnesten
(Zoektermen: "sheep & grazing & nest-survival & nest & meadowbirds & shorebirds")
- Het effect van schapenbeweiding op de voedselbeschikbaarheid voor weidevogelkuikens
(Zoektermen: "sheep & grazing & insect & abundance & availability & arthropod & meadowbirds & chick & growth & shorebirds")
- Het effect van schapenbeweiding op de overleving van weidevogelkuikens
(Zoektermen: "sheep & grazing & survival & chick & juvenile & meadowbirds & shorebirds")

2.2 Het effect van schapenbeweiding op de vestiging van weidevogels

Hypothetisch gezien kan de begrazing van schapen in ieder geval op twee manieren invloed hebben op de vestiging van weidevogels. Te eerste zouden schapen een versturende werking kunnen hebben op weidevogels tijdens de vestigingsfase, en ten tweede kan schapenbeweiding voorafgaand aan het broedseizoen het broedhabitat dusdanig beïnvloeden dat dit de vestiging van weidevogels beïnvloedt. In deze literatuurstudie zijn geen studies gevonden die een directe link gelegd hebben tussen vestiging van weidevogels en de aan- of afwezigheid van schapen *tijdens de vestigingsfase*.

Wel heeft een aantal studies gekeken naar de relatie tussen *winterbeweiding* en vestiging van weidevogels in het daaropvolgende broedseizoen (Norris *et al.* 1997, Tichit *et al.* 2005, Verhulst *et al.* 2007). Allereerst laat de studie van Norris *et al.* (1997) zien dat schapenbeweiding op kwelders in Engeland (voornamelijk gras) een negatieve invloed heeft op de vestiging van tureluurs. De auteurs verklaren dit door de observatie dat er geen tot weinig beschikbare 'verstop'-mogelijkheden zijn waarin tureluurs hun nesten kunnen verstoppen. Dit kwam omdat de schapen de vegetatie homogeen kort graasden. Deze gedachte wordt bevestigd door het feit dat tureluurs zich bovengemiddeld vaak vestigden op percelen waarop door de beweiding van runderen een meer heterogene vegetatie ontstaan is (Norris *et al.* 1997). Deze Engelse resultaten worden in zekere mate bevestigd door de studie van Verhulst *et al.* (2007) die laat zien dat grutto's, tureluurs, scholekster en Kieviten in de Eempolder (Nederland) zich bij voorkeur lijken te vestigen op percelen welke niet intensief begraaasd worden door schapen en of paarden. Omdat geen onderscheid gemaakt is tussen percelen met beweiding door schapen of paarden, is het niet mogelijk om de beweiding door schapen en paarden van elkaar te onderscheiden (Verhulst *et al.* 2007).

De laatste studie die specifiek gekeken heeft naar de vestiging van weidevogels in relatie tot schapenbeweiding, is van Franse oorsprong (Tichit *et al.* 2005). Ondanks het klimatologische verschil tussen Nederland en Frankrijk is deze studie, gegeven de opwarming van het Nederlandse klimaat, een interessante studie met belangrijke resultaten. In deze studie is namelijk duidelijk geworden dat de kievit (de enige onderzochte soort) in kustgraslanden een voorkeur heeft om te nestelen op percelen waarop in de voorafgaande winter beweiding door schapen plaatsgevonden heeft. De auteurs verklaren het grote effect van de voorbeweiding van schapen door het feit dat de vegetatie op de onbegaasde percelen door de continue grasgroei gedurende de winter te lang en te dicht is geworden en daarmee ongeschikt geraakt is voor kieviten.

2.3 Het effect van schapenbeweiding op de overleving van weidevogelnesten

De vraag of schapenbeweiding toegepast kan worden *tijdens* het broedseizoen, en of dit invloed heeft op de overleving van weidevogelnesten heeft de aandacht gekregen van een aantal onderzoeken (Beintema & Müskens 1987, Fuller & Cough 1999, Hart *et al.* 2002, Pavel 2004).

Het meest complete onderzoek is gedaan door Beintema & Müskens (1987). In dit onderzoek is van circa 18.000 grutto-, tureluur-, kievit-, scholekster- en kemphaannesten in de periode van 1974 tot 1983 gekeken of de nestoverleving beïnvloed wordt door schapenbeweiding. Daarnaast is gekeken of de nestoverleving verschilt tussen verschillende beweidingdichtheden (1-10 schap/ha). Gevonden is dat de nesten van alle vijf onderzochte soorten een significant hogere nestoverleving hadden wanneer er geen schapenbeweiding was. Ook nam de nestoverleving van alle vijf weidevogelsoorten sterk af met het aantal schapen per hectare. Voor nesten van de kemphaan, grutto en tureluur was dit effect het sterkst en kwam bij een beweidingdruk van 10 schapen per hectare nog maar 30% van de nesten uit vergeleken met 90% zonder beweiding. Voor kievit en scholekster waren de effecten ook negatief, maar minder sterk (kievit -40%, scholekster -15%, ten opzichte van geen beweiding). De verschillen tussen de soorten worden volgens de auteurs veroorzaakt doordat scholekster en kievit in staat lijken te zijn schapen weg te jagen bij hun nest.

De resultaten van Beintema & Müskens (1987) worden bevestigd in een Schots en Engels onderzoek waarbij gekeken is naar de invloed van schapenbegrazing op de nestoverleving van kieviten (Fuller & Gough 1999, Hart *et al.* 2002). Beide studies bevestigen dat de nestoverleving op percelen zonder schapenbeweiding tweemaal hoger is dan op percelen met schapenbeweiding. In aanvulling op het werk van Beintema & Müskens (1987), was het in deze studies ook mogelijk om na te gaan of de verlaagde nestoverleving veroorzaakt werd door de directe vertrapping van nesten of dat er sprake was van een verhoogd predatierisico (Fuller & Gough 1999, Hart *et al.* 2002). Uit de analyse kwam naar voren dat het verschil in nestoverleving voornamelijk verklaard kon worden doordat er meer nesten gepredeerd werden op percelen waarop tijdens het broedseizoen schapenbeweiding plaatsvond. De oorzaak hiervan wordt door de onderzoekers gezocht in het feit dat er in de begaasde percelen minder dekking is en nesten daarvoor makkelijker te vinden zijn door predatoren (Fuller & Gough 1999, Hart *et al.* 2002).

Naast onderzoek aan de nestoverleving van steltlopers is er in Tsjechië ook onderzoek gedaan naar de invloed van schapenbegrazing op de nestoverleving van graspiepers en veldleeuweriken (Pavel 2004). In deze studie is op onbegaasde en begaasde percelen met

een dichtheid van 5-9 schapen/ha de nestoverleving over een aantal jaar vergeleken. Geconcludeerd kon worden dat begrazing van schapen tijdens het broedseizoen leidde tot een tweemaal zo lage overleving van graspieper- en veldleeuweriknesten.

2.4 Het effect van schapenbeweiding op de voedselbeschikbaarheid voor weidevogelkuikens

Schapen kunnen theoretisch gezien op verschillende wijze invloed hebben op de voedselbeschikbaarheid van weidevogelkuikens. Hierbij kan gedacht worden aan de mogelijkheid dat schapenbeweiding voor een opener en kortere vegetatie kan zorgen wat leidt tot betere bereikbaarheid van het voedsel. Maar er is ook de mogelijkheid dat schapenbeweiding leidt tot het verdwijnen van insecten-waardplanten waardoor het insectenaanbod verkleind wordt (Scohier & Dumont 2012).

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is gebruik gemaakt van een overzichtsstudie van Scohier & Dumont (2012). Hierin zijn alle tot 2012 gepubliceerde stukken over de relatie tussen insecten (als voedsel van weidevogelkuikens), vegetatie en schapenbeweiding samengevat.

Uit dit overzicht is gebleken dat schapenbeweiding tijdens het najaar ten opzichte van geen begrazing een positieve invloed heeft op de hoeveelheid verschillende plantensoorten. Verder vonden meerdere studies een positief effect van lichte jaarronde schapenbeweiding (2-4 schapen/ha) op de hoeveelheid kevers (Coleoptera), springstaarten (Collembola) en hommels. Daarentegen is deze relatie negatief voor de hoeveelheid spinnen, sprinkhanen en vlinders (Lepidoptera). Van de onderzochte insecten spelen kevers een belangrijke rol in het dieet van weidevogelkuikens (voornamelijk Kievit; Beintema *et al.* 1991). Beweiding van schapen zou dus een positief effect kunnen hebben op de voedselbeschikbaarheid van kuikens. Het is echter niet mogelijk dit als algemene conclusie te trekken, omdat van andere insecten die naast kevers een belangrijke rol spelen in het dieet van weidevogels, niet bekend is hoe die op schapenbeweiding reageren.

2.5 Het effect van schapenbeweiding op de overleving van weidevogelkuikens

Ondanks het feit dat de overleving van weidevogelkuikens een relatief belangrijkere schakel is in het succesvol beheer van weidevogels ten opzichte van de nestoverleving, is er weinig tot geen onderzoek gedaan naar de relatie tussen schapenbeweiding en kuikenoverleving (Kentie *et al.* 2018). In deze literatuurstudie kan daarom geen definitieve uitspraak gedaan worden over het effect van schapenbeweiding op de overleving van weidevogelkuikens. Twee studies geven een indicatie. Een komt uit Tsjechië, en heeft onderzoek gedaan naar de relatie tussen schapenbeweiding en nestoverleving (zie paragraaf 2.3). Maar omdat dit onderzoek betreft aan grondbroedende weidezangvogels (veldleeuwerik en graspieper) waarvan de kuikens in het nest blijven, zegt die ook iets over kuikenoverleving bij beweiding door schapen. Uit dit onderzoek blijkt dat schapenbeweiding een negatieve invloed heeft op de overleving van kuikens van deze weidezangvogels. Anderzijds vonden Schekkerman *et al.* (2009) dat grutto- en Kievitkuikens op, tijdens de kuikenperiode beweide grasland vijf keer minder kans hadden om gepredeerd te worden dan op gemaaid grasland. In het onderzoek is echter geen onderscheid gemaakt tussen typen beweiding (rund, paard, schaap, voor- en naweiden). In de onderzoeksperiode (2003-2005) was schapenbeweiding nog redelijk courant en is het daarom denkbaar dat het verlaagde predatierisico ook bij schapenbeweiding gold.

3 Ervaringen van beheerders

3.1 Opzet interviews beheerders

Naast de literatuurstudie in Hoofdstuk 2, is er voor een verdere verdieping gekozen binnen deze rapportage om acht beheerders van weidevogelgebieden te interviewen over hun ervaringen met schapenbeweiding in weidevogelgebieden en het effect op weidevogels. Er zijn drie reservaatbeheerders uit de provincie Fryslân geïnterviewd en twee uit de provincie Noord-Holland. Daarnaast zijn drie beheerders binnen het agrarisch natuurbeheer geïnterviewd, één met zijn werkterrein in de Provincie Fryslân en twee met hun werkterrein in Noord-Holland.

Alle interviews zijn telefonisch uitgevoerd en de geïnterviewde beheerders zijn allereerst bevraagd over hun algemene indruk over de relatie tussen weidevogels en schapenbeweiding. Daarnaast is er, in het geval er schapenbeweiding plaatsvond binnen zijn werkterrein informatie opgevraagd over het beweidingsmoment en de beweidingdruk. Verder is van elke beheerder informatie gevraagd over de grondwaterstand, kruidenrijkdom, productiviteit en bodemtype van de door schapen beweede percelen. Ten slotte is gevraagd of elke beheerder kort kon samenvatten wat zijn ervaring is met de relatie tussen schapenbeweiding en de vestiging van weidevogels, de nestoverleving van weidevogels, de kuikenoverleving en het gebruik van deze percelen door foeragerende gezinnen van weidevogels. In de volgende paragraaf worden de resultaten samengevat.

3.2 Resultaten interviews beheerders

Ongeacht de veldomstandigheden zijn alle beheerders het er onomwonden over eens dat schapenbeweiding niet plaats kan vinden op percelen waar zich weidevogelnesten op bevinden. Alle geïnterviewde beheerders laten weten de ervaring te hebben dat de beweiding van schapen op percelen met nesten zorgt voor een verlaagde nestoverleving door o.a. vertrapping. Uitdrukkelijk laat een aantal beheerders weten dat dit risico ook niet minder wordt wanneer er gewerkt wordt met nestbeschermers. Vaak worden de nestbeschermers namelijk gebruikt als 'speelgoed' door lammeren of schuurpaal voor volwassen schapen, waarbij nesten sneuvelen.

Naast het verhoogde risico van vertrapping geeft een aantal beheerders ook aan het gevoel te hebben dat een te hoge schapendichtheid gedurende het broedseizoen (na 1 maart) een negatief effect heeft op de vestiging van weidevogels. De meeste beheerders geven dan ook aan dat ze om deze reden schapen voor 1 maart laten uitscharen.

In tegenstelling tot de uniforme mening over het negatieve effect van schapenbeweiding op weidevogelnesten, zien de meeste beheerders toch zeker wel een positieve rol weggelegd voor schapen om weidevogelpercelen geschikter te maken voor kuikens van de Kievit en de Scholekster. De algemeen gedeelde gedachte is dat juist deze weidevogel-kuikens lijken te profiteren van de door schapenbegrazing ontstane korte vegetatie. Een aantal beheerders geeft daarom aan om op een klein gedeelte (~10%) van hun reservaat toch schapenbeweiding in het broedseizoen toe te laten staan als dit geen problemen oplevert met de vestiging en nestoverleving van weidevogels. Daarbij maken de meeste beheerders wel de kanttekening dat ze de beweiding in deze periode het liefst in combinatie met een aantal rustige (vaak droge) koeien uit laten voeren om toch nog enige variatie in vegetatiestructuur te krijgen. Hierdoor kunnen ook de grutto en tureluur nog mee profiteren. De meeste beheerders hebben namelijk

niet het idee dat schapenbeweiding positief uitpakt voor kuikens van de grutto en tureluur. Mede hierom wordt beweiding door koeien dan ook vaak geprefereerd boven schapenbeweiding.

Naast directe effecten zijn er tijdens de interviews ook een aantal indirecte effecten van schapenbeweiding op weidevogels ter sprake gekomen. Allereerst benoemde een aantal beheerders het risico dat op veengrond een te hoge begrazingsdruk van schapen kan leiden tot open plekken in de zode wat leidt tot probleemkruiden als ridderzuring en pitrus. Daarnaast geven meerdere beheerders aan het idee te hebben dat schapen, in het bijzonder bij begrazing gedurende het broedseizoen, selectief kruiden en bloemen eten en dat hierdoor de kruidenrijkdom afneemt. Ook geven meerdere beheerders aan zich zorgen te maken over het effect van de door de schapenhouder gebruikte medicatie (onder andere ontwormingsmiddelen) op het bodemleven.

Ten slotte, zijn de meeste beheerders positief over het gebruik van schapen in de na- of voorbeweiding van weidevogelpercelen. In combinatie met runderen wordt dit dan ook vaak toegepast om weidevogelpercelen zo kort mogelijk de winter uit te laten komen. Het idee daarbij is dat de recente warme winters en de toch nog vaak rijke bodems voor een te snelle vegetatieontwikkeling zorgen waardoor weidevogelpercelen al snel ongeschikt lijken te raken. Tegelijk geven beheerders aan dat zij schapen gericht inzetten om de graszode te verdichten op percelen die voor langere tijd onder water staan. Dit laatste is wel vaak een moeilijke afweging omdat enkele beheerders de ervaring hebben dat een te dichte zode niet positief is voor de kruiden- en bloemenrijkheid. Om dit laatste negatieve effect zoveel mogelijk te voorkomen, wordt deze beweiding voornamelijk uitgevoerd in het najaar/winter.

4 Ervaringen van schapenhouders

4.1 Opzet interviews schapenhouders

Om compleet beeld te krijgen van de mogelijkheid om schapenbeweiding in te zetten als beweidinginstrument binnen weidevogelgebieden zijn in dit hoofdstuk twee schapenhouders uit Noord-Holland en twee uit Fryslân geïnterviewd over hun ervaringen.

Alle interviews zijn telefonisch uitgevoerd en de geïnterviewde schapenhouders zijn allereerst bevraagd over het belang van schapen binnen de bedrijfsvoering en hun algemene indruk over de relatie tussen weidevogels en schapenbeweiding. Verder is van elke schapenhouder informatie gevraagd over de grondwaterstand, kruidenrijkdom, productiviteit en bodemtype van de door schapen beweede percelen. Ten slotte zijn de schapenhouders bevraagd over de rendabiliteit van hun bedrijfsvoering met schapen en eventuele problemen die zij tegenkomen bij het weiden van schapen in weidevogelgebieden (onder andere. diergezondheid). In de volgende paragraaf worden de resultaten samengevat.

4.2 Resultaten interviews schapenhouders

Het houden van schapen om weidevogelpercelen is vaak geen makkelijke businesscase. Meerdere schapenhouders geven aan dat de rendabiliteit van hun bedrijf maar beperkt is en dat het vele extra werk op de vaak natte weidevogelpercelen de rendabiliteit niet ten goede komt. Natuurbeheer en/of de combinatie met een andere bedrijfstak (houden van koeien, handel) speelt naast het houden van schapen een belangrijke rol in de rendabiliteit van de meeste bedrijven.

Een probleem dat expliciet naar voren komt bij het weiden van schapen op veelal natte weidevogelpercelen, is een verhoogd risico op leverbot-besmettingen. Om dit risico te voorkomen wordt aangegeven dat schapen onder natte, warme omstandigheden vaker verplaatst worden naar drogere percelen of dat schapenhouders gespreid weiden met kleine koppels om het risico op leverbot-besmettingen te spreiden. Tegelijk merken de schapenhouders dat er een extra inspanning gedaan moet worden om in de mineralenbehoefte van schapen en lammeren te voldoen. Om hieraan gerelateerde vruchtbaarheids- en groei problemen te voorkomen geven de meeste schapenhouders aan zoveel mogelijk met sobere robuuste rassen te weiden zodat schapen niet ten ondergaan aan de vaak wat armere omstandigheden. Eén schapenhouder geeft aan een verschil te zien tussen kleigrond en zandgrond. Op kleigrond met uitsluitend bemesting van 10-20 ton ruige mest per ha per jaar ervaart hij geen problemen met de diergezondheid. Op zandgrond (zonder bemesting) groeien de schapen niet, ook niet op droge grond.

In relatie tot weidevogels geven alle schapenhouders aan voorzichtig te zijn met het weiden van schapen op percelen waar weidevogelnesten liggen. Ook zij hebben het idee dat dit anders tot vertrapping van nesten leidt. Eén schapenhouder schatte dat een dichtheid tot 10 schapen per ha wel mogelijk is zonder te veel vertrapping (zie echter paragraaf 2.3). Vaak is het volgens de meeste schapenhouders echter geen probleem omdat de nestperiode samenvalt met de lammertijd en de schapen dan toch binnen zijn, of omdat ze alleen voorweiden tot 1 april.

De schapenhouders geven daarentegen wel aan dat zij het idee hebben dat de beweiding van weidevogelpercelen door schapen of koeien ten opzichte van maaien een positieve invloed heeft op de hoeveelheid beschikbare insecten voor weidevogelkuikens. Daarnaast geven twee schapenhouders aan het idee te hebben dat schapen bij onraad weidevogels helpen te waarschuwen, bijvoorbeeld tegen predatoren. Ook bestaat de indruk dat de begrazing van schapen voorkomt dat ganzen een te grote rol krijgen in een gebied doordat het meeste gras al op is.

In overeenstemming met de observatie van de meeste beheerders denken schapenhouders ook dat een te hoge begrazingsdichtheid leidt tot een afname van de kruidenrijkheid op een perceel. Er wordt mede om deze reden dan ook niet vaak met meer dan 3-6 schapen per hectare geweid.

5 Randvoorwaarden schapenbeweiding in weidevogelgebieden

Het literatuuronderzoek en de interviews in de voorgaande hoofdstukken wijzen uit dat de resultaten op de meeste punten overeenstemmen. Er zijn een aantal nadelen van schapenbeweiding in het weidevogelbeheer benoemd, maar het lijkt ook voordelen te hebben. In dit hoofdstuk vatten we onze bevindingen samen in de vorm van randvoorwaarden waaronder schapenbeweiding in weidevogelgebieden meerwaarde heeft.

De randvoorwaarden zijn gericht op meerwaarde voor de weidevogels. Uit de interviews met de schapenhouders bleek ook dat het houden van schapen in weidevogelgebieden niet heel lucratief is. In deze studie is niet gekeken naar mogelijkheden of en hoe schapenbeweiding in weidevogelgebieden economisch aantrekkelijker kan. Wellicht is het nuttig hier nog eens specifiek naar te kijken.

5.1 Geen beweiding van percelen met nesten

Gebaseerd op verschillende informatiebronnen geven wij het advies om schapenbeweiding niet plaats te laten vinden tijdens het broedseizoen (vanaf 1 maart) op percelen waarvan bekend is dat er weidevogelnesten liggen of te verwachten zijn. De belangrijkste reden hiervoor is dat verwacht kan worden dat de aanwezigheid van schapen zal leiden tot een lagere nestoverleving en verminderde vestiging van weidevogels. Concreet betekent dit dat schapen ten minste voor 1 maart uitgeschaard dienen te zijn.

5.2 Op kleine schaal beweiden voor Kievit- en scholeksterkuikens

Op percelen waar geen nesten te verwachten zijn, kan beweiding met schapen gedurende het broedseizoen meerwaarde hebben. Ervaringen uit het veld lijken er op te wijzen dat het positief uit kan pakken voor de overleving van Kievit- en scholeksterkuikens. Echter omdat kuikens van andere weidevogelsoorten niet lijken te profiteren van deze continue schapenbegrazing, strekt het tot de aanbeveling dit op maximaal 10% van een weidevogelgebied uit te voeren en zo mogelijk in combinatie met rustige runderen.

Vanwege de vele onduidelijkheden over de kansen en gevaren van schapenbeweiding tijdens de kuikenperiode, adviseren wij om het effect van schapenbeweiding op de overleving en voedselbeschikbaarheid van weidevogelkuikens binnen de voorgestelde pilot te onderzoeken middels een veldexperiment.

5.3 Na-/voorweiden voor een korte vegetatie (met twee kanttekeningen)

Ten slotte schatten wij in dat schapenbeweiding een positieve rol kan spelen in het na- of voorweiden van weidevogelpercelen. Gegeven de warmere winters en de hierdoor steeds langer durende grasgroei op vaak rijke bodems, kan schapenbeweiding zorgen voor een vertraagde start van het groeiseizoen en een daardoor verbeterde weidevogelbiotoop. Kieviten vestigen zich graag op percelen die kort de winter uit komen. Een voorwaarde is wel dat schapenbeweiding plaatsvindt met een redelijke hoge begrazingsdruk en wederom bij voorkeur

in combinatie met runderbeweiding. Er zijn ook twee kanttekeningen: 1) er moet scherp opgelet worden of er op percelen met veenbodems en hoge waterstanden geen open plekken ontstaan die leiden tot probleemkruiden als pitrus, en 2) als de schapenbeweiding leidt tot minder bloeiende kruiden gedurende de kuikenperiode, dan kan beter helemaal worden overgeschakeld op runderbegrazing.

6 Literatuur

- Beintema A.J. & Müskens G.J.D.M. 1987. Nesting success of birds breeding in Dutch agricultural grasslands. *J. Appl. Ecol.* 24: 743-758.
- Beintema A.J., Thissen J.B., Tensen D., Visser G.H. 1991. Feeding ecology of charadriiform chicks in agricultural grassland. *Ardea* 79: 31–44
- Fuller R.J. & Gough S.J. 1999. Changes in sheep numbers in Britain: implications for bird populations. *Biol. Conser.* 91: 73-89.
- Hart J.D., Milsom T.P., Baxter A., Kelly P.F. & Parkin W.K. 2002. The impact of livestock on Lapwing *Vanellus vanellus* breeding densities and performance on coastal grazing marsh. *Bird Study* 49: 67-78.
- Kentie R., Coulson T., Hooijmeijer J.C.E.W., Howison R.A., Loonstra A.H.J., Verhoeven M.A., Both C. & Piersma T. 2018. Warming springs and habitat alteration interact to impact timing of breeding and population dynamics in a migratory bird. *Glob. Change Biol.* 24: 5292-5303
- Norris K., Cook T., O'Dowd B & Durdin C. 1997. The Density of Redshank *Tringa totanus* Breeding on the Salt-Marshes of the Wash in Relation to Habitat and Its Grazing Management *J. Appl. Ecol.* 34: 999-1013
- Pavel V. 2004. The impact of grazing animals on nesting success of grassland passerines in farmland and natural habitats: a field experiment. *Folia Zool.* 53: 171-178.
- Schekkerman H., Teunissen W. & Oosterveld E. 2009. Mortality of Black-tailed Godwit *Limosa limosa* and Northern Lapwing *Vanellus vanellus* chicks in wet grasslands: influence of predation and agriculture. *J. of Ornith.* 150: 133-145.
- Scohier A. & Dumont B. 2012. How do sheep affect plant communities and arthropod populations in temperate grasslands? *Animal* 6: 1129-1138.
- Tichit M., Renault O. & Potter T. 2005. Grazing regime as a tool to asses positive side effects of livestock farming systems on wading birds. *Livestock Production Science* 96: 109-117.
- Verhulst J., Kleijn D., Loonen W., Berendse F. & Smit C. 2007. Seasonal distribution of meadow birds in relation to in-field heterogeneity and management. *Agri. Ecos. & Envir.* 142: 161-166.

Bijlage 1 Beweidingsadvies Wormer- & Jisperveld

Naar aanleiding van de bevindingen in deze rapportage heeft de opdrachtgever gevraagd een vertaling te maken naar een concreet schapen beweidingsadvies voor een weidevogelgebied in Noord-Holland. In overleg met de opdrachtgever is hiervoor een bezoek gebracht aan een aantal graslandpercelen welke beheerd worden door Natuurmonumenten in het Wormer & Jisperveld en een aantal aanliggende graslandpercelen welke particulier beheerd worden. Om een juiste indruk te krijgen van de lokale omstandigheden en bedrijfssituatie is het veldbezoek samen met de betreffende beheerders uitgevoerd. Naar aanleiding hiervan is in deze bijlage een kort en bondig beweidingsadvies opgesteld welke betrekking heeft op schapenbeweiding in deze gebieden.

- In navolging van de literatuurstudie en de veldsituatie kan gesteld worden dat begrazing van schapen op percelen met een hoge dichtheid aan weidevogelnesten ten zeerste afgeraden wordt. Door de huidige voorbeweiding van schapen en/of runderen en de hoge begrazingsdruk van ganzen gedurende het najaar en de winter is de vegetatie aan het begin van het weidevogelseizoen al zeer geschikt voor de vestiging van weidevogels. Begrazing op percelen met een hoge dichtheid aan weidevogelnesten zal alleen het vertrappingsrisico vergroten.
- Tijdens het broedseizoen kan op percelen waar zich geen weidevogelnesten bevinden, schapenbeweiding toegepast worden om geschikt fourageerland (kuikenland) te creëren voor met name kuikens en/of volwassen weidevogels als de Kievit en schonekster. Dit geldt vooral indien zich een vroege zware snede ontwikkelt. Echter de oppervlakte begraasd land dient in relatie te zijn tot het totaal areaal weidevogelgebied, de maximaal te beweiden oppervlakte tijdens de broedperiode ligt daarom rond de 10% van het totale weidevogelmozaïek. Het strekt tot de aanbeveling schapenbeweiding tijdens deze periode plaatst te laten vinden in combinatie met beweiding van (rustige) runderen. Het doel van deze combinatie ligt erin dat deze combinatie een meer heterogene (pollige) vegetatie oplevert, welke zowel de bereikbaarheid van voedsel vergroot als ook genoeg schuilmogelijkheden voor kuikens biedt.
- Gegeven de natte omstandigheden in het Wormer & Jisperveld en daarmee samenhangende problematiek van verruiging en afkalving van oevers, kan beweiding van schapen een rol spelen in het behoud van grasland en ter voorkoming van graslandverruiging (via na- en/of voorweiden). Schapen hebben, in tegenstelling tot runderen, tijdens het na- en/of voorweiden namelijk als voordeel dat de aanwezige kwetsbare buitenranden van een perceel niet vertrapt worden. Tegelijkertijd zorgen schapen onder de juiste begrazingsdichtheden voor een dichte zode en eten ze jonge pitrusplanten welke in een later stadium voor verruiging kunnen zorgen. Op hiervoor gevoelige percelen wordt dan ook aangeraden om voornamelijk schapen in te zetten tijdens de nabeweiding zodat de vegetatie op het land kort en "schoon" het voorjaar in gaat. Echter omdat de meeste percelen in het Wormer & Jisperveld een hoge begrazingsdruk kennen van ganzen, dient de begrazingsdruk van ganzen altijd in de afweging meegenomen te worden om schapen in te zetten.

Adres

Suderwei 2
9269 TZ Feanwâlden

Telefoon 0511 47 47 64
info@altwym.nl

www.altwym.nl